

L'estiueig, la salut i la cultura.

Un llibre, una trobada i un projecte obert

NARCÍS FIGUERAS CAPDEVILA
Universitat Oberta de Catalunya

Quaderns de la Selva, 31 (2019)
207-215

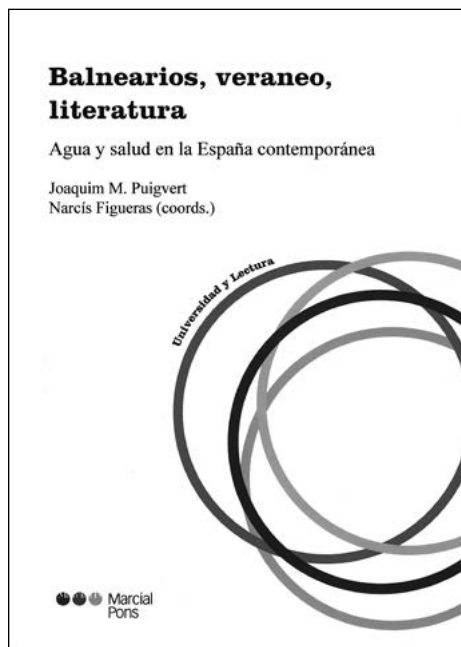

Un llibre col·lectiu...

A la fi de 2018 va aparèixer en la col·lecció *Universidad y lectura* de l'editor Marcial Pons el volum col·lectiu *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea* coordinat per Joaquim M. Puigvert (UdG) i Narcís Figueras (UOC), un llibre de 382 pàgines que té l'origen en el curs d'estiu que sota el títol *Salut i agua. Balnearis i banys de mar* organitzà el juliol de 2012 a Sant Feliu de Guíxols la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural de la Universitat de Girona, en col·laboració amb la *Red Internacional de las Universidades Lectoras*, una part de les activitats del qual van tenir a la Selva (Caldes de Malavella, Santa Coloma de Farners i Sant Hilari Sacalm).

Havia transcorregut força temps des de la celebració del curs però aquest període no havia estat debades, ja que va permetre una revisió i una lectura aprofundides i fecundes dels textos resultants aportats pels participants, la inclusió o l'encàrrec d'altres capítols complementaris i una edició meditada, imprescindible en obres col·lectives d'aquest tipus. S'hi ofereix una visió panoràmica sobre el termalisme i sobre el fenomen de l'estiueig des de diversos enfocaments disciplinaris, cosa que permet apropar-se a aquestes temàtiques des de les perspectives de la història econòmica, social i cultural, la història del turisme, la geografia humana, l'antropologia, la història de l'art i de l'arquitectura o els estudis literaris.

Els darrers anys la bibliografia sobre aquest tema ha crescut força –ho revelen les referències que acompanyen els diversos capítols–, per més que les

aportacions més recents solen ser més aviat monografies sobre balnearis o sobre determinats espais territorials i no tant visions de conjunt. En aquest cas, si bé la major part de capítols es refereixen a Catalunya i a Galícia, hi ha una clara voluntat comparativa respecte a altres territoris. Des d'un punt de vista teòric i metodològic l'obra vol aportar reflexions i pautes que puguin resultar útils per a futures recerques. La novetat consisteix, en part, doncs, en la combinació de perspectives i d'estratègies de recerca, que prioritzen l'aprofundiment analític per damunt de la representativitat geogràfica o estadística.

Las diverses aportacions s'ordenen en tres grans apartats. *Turismo de salud, economía y sociedad* aplega els textos deguts a Mercè Tatjer, a l'equip format per Luis Alonso, Margarita Vilar i Elvira Lindoso, a Àlex Nobajas i a Joaquim M. Puigvert. El segon gran bloc *Gestión de la salud y patrimonio arquitectónico* inclou les contribucions de Jerónimo Bouza, de Raquel Lacuesta i de Sílvia Alemany i Laura Francès. En un tercer, denominat *Simbologías del agua, espacio y literatura*, trobeu articles d'Aitana i Eloy Martos, de Margarida Casacuberta, de Narcís Figueras, de Pep Solà i de María Rosal. En total són dotze capítols de setze autors que provenen de vuit universitats i de quatre institucions de recerca. No es tracta pas, però, de compartiments tancats en cap cas ni cadascun exhaureix les múltiples perspectives adoptades al llarg de l'obra, sinó que en molts capítols es tracten aspectes en clara intersecció amb els d'altres apartats.

Podem destacar l'aportació de Mercè Tatjer sobre la historiografia relativa als banys de mar, un visió molt completa que serà de citació obligada des d'ara; la de Joaquim M. Puigvert, coordinador del curs i del llibre, sobre les colònies d'estiuejants a la Catalunya interior, en què aplega dades sobre una temàtica força inèdita i obre perspectives noves per al seu anàlisi; o la de Raquel Lacuesta sobre la pluralitat i riquesa de la nostra arquitectura balnearia, les dites "catedrals de l'aigua". A més dels aspectes econòmics del sector balneari o de la comercialització de l'aigua, es tracten també aspectes relatius als professionals de la salut, al patrimoni vinculat a l'estiueig de mar o d'interior, de vegades en perill, o a l'activitat periodística i literària, que no és aliena als processos de patrimonialització que han afectat determinats espais geogràfics i a la consolidació i pervivència de certes destinacions incipientment turístiques. En aquest sentit, M. Casacuberta ofereix en la seva contribució un panorama de la relació entre balnearis i literatura a Europa en els segles XIX-XXI, o Narcís Figueras aporta un estudi de cas centrat en la població de Sant Hilari Sacalm i el seu balneari, un espai fèrtil en aigües medicinals i en literatura associada a aquestes pràctiques i als paisatges naturals i socials creats al seu entorn. Sobre la Selva encara l'aportació de Pep Solà tracta sobre l'impacte dels estius a Santa Coloma de Farners en l'obra del peta Joan Vinyoli.

El volum va ser presentat el 20 de març de 2019 a la seu de l'IEC, a Barcelona, a càrrec del catedràtic emèrit de geografia de la UB Horacio Capel. I ho fou novament en el decurs de la jornada sobre *Turisme, urbanisme i salut* celebrada a Santa Feliu de Guíxols el 31 de maig i l'1 de juny organitzada per la Càtedra

Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural i el Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols, en una taula rodona on intervingueren José Maria Beascochea, professor d'història contemporània de la Universitat del País Basc; Saida Palou investigadora de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural i professora associada a la Universitat de Girona; Josep Lloret, biòleg marí i pesquer a l'Institut d'Ecologia Aquàtica de la Universitat de Girona, així com professor agregat a la Universitat de Girona i director de la Càtedra Oceans i Salut Humana; Glòria Soler, investigadora i autora d'un llibre pioner sobre l'estiueig a Catalunya; i Anna Ribas, catedràtica de Geografia Humana a la Universitat de Girona; hi actuaren com a moderadors els autors del llibre Joaquim M. Puigvert i Narcís Figueras.

Una trobada científica...

D'altra banda, el Centre d'Estudis Selvatans, i alguns dels seus membres en particular, ha treballat en aquesta temàtica els darrers anys. Concretament va dedicar al tema *Les arrels del turisme (1850-1936). Termalisme, banys de mar i estiueig* la VII Trobada anual d'entitats de cultura i patrimoni de la Selva de 2015 a Caldes de Malavella, amb intervencions de Joaquim M. Puigvert (UdG) i Mercè Tatjer (UB) i una taula rodona sobre "Recerca, patrimoni i turisme:

exemples i reptes”, amb la participació de Gemma Domènech (de l’Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural), Sílvia Alemany (directora del Museu de Sant Feliu de Guíxols), Joaquim M. Puigvert (UdG) i Joan Llinàs (CES), moderada per Narcís Figueras (UOC, CES). També es va dur a terme una visita guiada al patrimoni caldenc vinculat al termalisme i a l’estiueig (de fet, la trobada es va celebrar a les instal·lacions del Balneari Prats).

Doncs bé, aquest any 2019 hom va reprendre en part aquesta temàtica en la XII Trobada a Sant Hilari Sacalm, ara sota el títol *Viatgers, excursionistes i estiuejants. Mirades diverses*, el passat 22 de juny. L’objectiu de la trobada, recordem-ho, és promoure la interrelació entre entitats, investigadors, institucions i equipaments culturals vinculats al nostre àmbit, intercanviar iniciatives i projectes i donar a conèixer els treballs guardonats amb la Beca de Recerca La Selva, amb el suport del Consell Comarcal i de l’Ajuntament de la vila on se celebra, en aquest cas Sant Hilari. Enguany vam poder comptar amb la col·laboració de dues càtedres territorials de la Universitat de Girona, la ja citada Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l’Àmbit Rural, establerta a Sant Feliu de Guíxols i que dirigeix el professor Puigvert, i la Càtedra interuniversitària de l’Aigua, Natura i Benestar, radicada a Sant Hilari Sacalm i amb direcció compartida entre la Universitat de Girona i la Universitat de Vic; la seva directora Anna Menció (UdG) va participar activament a la taula rodona i va aprofitar per presentar també els Premis de Recerca Les Guilleries, que la Càtedra dotarà a partir d’ara per a projectes de patrimoni natural, especialment sobre l’aigua, el territori i la biodiversitat.

El tema inspirador de la trobada establia un lligam clar amb dos fets rellevants que volíem destacar. D’una banda, la publicació recent de l’obra col·lectiva a la

qual ens hem referit al principi, *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea* (amb un text extens dedicat a Sant Hilari Sacalm i a la seva especialització termal i d'estiueig); obra que va esdevenir l'eix de la taula rodona que s'havia previst en què intervingueren, a més dels dos coordinadors del llibre Puigvert i Figueras, l'hilarienc Francesc Miralpeix, professor d'història de l'art modern de la UdG, i Anna Menció, professora de ciències ambientals de la UdG i codirectora de la Càtedra interuniversitària de l'Aigua, Natura i Benestar. En segon lloc –i no pas menys important, ja que és la motivació principal de la celebració de la trobada anual–, la presentació de resultats del treball guanyador de la Beca de Recerca La Selva 2018, en aquest cas sobre “Viatgers i excursionistes a la Selva (1770-1936)”, a càrrec de la seva autora, la historiadora de l'art i documentalista Cristina Ribot Bayé (Llambilles, 1985). A més al llarg del dia es va poder visitar el Museu Guillerries (al mateix edifici de la Cooperativa) i havent dinat es va dur a terme una visita guiada a la Font Picant i a l'antic balneari Hotel Martin.

Tot plegat va aportar una especial unitat al programa. La cosa s'ho valia, ja que, com és ben sabut, la Selva experimentà des de ben aviat els fenòmens del termalisme i de l'estiueig, que transformaren paisatges i entorns urbans, hàbits socials i de consum, i que esdevingueren factors de desenvolupament econòmic, tant a la façana costanera com a l'interior i a la zona muntanyosa del Montseny i les Guillerries.

...i un projecte obert.

Tot plegat prenia encara més sentit pel fet que, com hem recordat més amunt, els darrers anys des del Centre d'Estudis Selvatans hem dut a terme un treball conjunt amb la Càtedra Martí Casals de la UdG, amb el Museu de Sant Feliu de Guíxols i amb el Servei d'Arxiu Municipal de Lloret de Mar. Sota el títol “Estiueig, salut i turisme a la Selva i comarques adjacents (1850-1972). Història, memòria i patrimoni”, el projecte ha comptat amb un ajut plurianual el 2017 i el 2018 de la fundació Institut Ramon Muntaner (IRMU) de suport als centres d'estudis. L'interès per l'estudi de les bases històriques del turisme, l'estiueig i el termalisme, així com per la seva divulgació i pels valors patrimonials que en resten entre nosaltres, es va iniciar el 2015 amb l'esmentada Trobada a Caldes de Malavella, i en realitat ha enllaçat amb la recerca personal d'alguns de nosaltres i amb el projecte finançat per l'IRMU. El projecte ha estat presentat en format pòster a *Recercat. Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana*, organitzada per l'IRMU i que ha tingut les seves darreres edicions a Rues (2017), Manresa (2018) i Cervera (2019).

En el marc d'aquest projecte s'ha dut a terme un primer recull d'elements de caire patrimonial vinculats amb l'emergència del fenomen turístic a la comarca (des d'elements arquitectònics o urbanístics a plaques commemoratives, fonts, etc.).

Estiueig, salut i turisme a la Selva i comarques adjacents (1850-1972). Història, memòria i patrimoni

Centre d'Estudis Selvatans

PROJECTE DE RECERCA
GIRONA I CATALUNYA NORD

www.selvatans.cat
ce@selvatans.cat

Una fonteta que modernament s'utilitza per banyar-se. Aquesta és una de les moltes fonts que es troben a la zona de Sant Feliu de Guíxols i que han estat restaurades i convertides en centres d'estiueig i de salut.

Un edifici que ha estat restaurat i convertit en un centre d'estiueig i de salut. Aquesta és una de les moltes cases que han estat restaurades i convertides en centres d'estiueig i de salut.

Un carrer de Sant Feliu de Guíxols, a finals del XIX. Aquesta és una de les moltes fotografies que han estat restaurades i convertides en centres d'estiueig i de salut.

A Caldes de Malavella, a finals del XIX. Aquesta és una de les moltes fotografies que han estat restaurades i convertides en centres d'estiueig i de salut.

Un edifici que ha estat restaurat i convertit en un centre d'estiueig i de salut. Aquesta és una de les moltes cases que han estat restaurades i convertides en centres d'estiueig i de salut.

El projecte

El fenomen turístic s'ha estudiat entre nosaltres des de la història econòmica i en grans etapes segons diversos models d'exploració. És necessari, a parer dels implicats, una mirada més propera en l'espai i en el temps, que ajudi a viabilitzar el que l'estiueig -com a base del turisme- i el primer turisme de masses han aportat a la lesmoria i a la subsistència de les nostres poblacions i comarques.

Hem volut incidir sobretot en l'anomenat "patrimoni turístic", els elements subsistents de les diverses fases del fenomen en una zona acotada, que conté tant destinacions de bany de mar com de termalisme i d'estiueig d'interior, d'una banda, i de l'altra, que ens permet analitzar el fenomen en els seus inicis i en les seves transformacions principals. L'abordatge proposat (documental, patrimonial, memòria oral...) vol enfocar la major part dels aspectes de la qüestió, tant els elements materials que en resten com les pràctiques socials i culturals associades.

Els implicats

Representen institucions de recerca i patrimoni (centre d'estudis, anàlisi, museu), o bé són investigadors que han publicat sobre el tema en dates recents. J. M. Puigvert i N. Figueras han coordinat un dossier de Plecs d'història local (n. 163, 2016) sobre "L'estiueig, objecte d'estudi patrimonial"; i coordinen el volum Veranejo, balnearios, literatura, Agència salut en la España contemporània (Madrid, Marcial Pons, en premsa), que és el resultat d'un curs d'estiu organitzat a Sant Feliu de Guíxols el juliol de 2012 per la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural de la Universitat de Girona. Sílvia Alemany és autora de diversos articles i participacions en jornades relacionats a aquesta temàtica en l'àmbit de Sant Feliu de Guíxols. Joaquim Daban dirigeix l'Arxiu Municipal de Lloret de Mar i va participar en el catàleg de l'exposició de cartells turístics "marge i destí" (2012), pel que fa a la comarca de la Selva.

Els objectius

L'objectiu general és documentar i estudiar el fenomen del turisme des dels seus orígens fins a l'eclosió del primer turisme de masses a la comarca de la Selva i zones properes. La temàtica ha estat poc tractada pel que fa a les seves bases històriques i, d'altra banda, l'àmbit territorial escollit constitueix un "laboratori" molt adequat per a fer-ho, ja que inclou una tradició arrelada d'estiueig de salut i de termalisme a la plana (Santa Coloma de Farnés, Caldes de Malavella) i a la muntanya (Sant Hilari Sacalm, Amer, Viladrau...), així com la presència d'activitat de bany de mar molt primerenca a la zona que acabà denominar-se Costa Brava (Tossa, Sant Feliu de Guíxols, Blanes, Lloret...). És val fer aflorar el patrimoni vinculat al turisme a la zona estudiada, tant el patrimoni artístic i monumental, com l'arquitectònic i urbanístic, cultural i literari, paisatgístic, industrial, etc.

Els resultats

Entre els resultats hi ha la realització d'un inventari d'elements patrimonials vinculats al origen del turisme i un buidatge de memòria històrica sota una criteria determinats, així com la celebració d'unes jornades a Lloret de Mar el mes de febrer de 2019 que permeten abordar el fenomen viscut aquí d'una manera composativa en relació amb altres zones i dins d'un context més ampli. El volum d'estudis que en resulti inclourà tant elements de recerca i interpretació com també propostes d'ordre pràctic en vista a la patrimonialització i a la creació d'un turisme cultural basat en la història del turisme mateix i del patrimoni associat.

Projecte realitzat per:

Amb el suport de:

Presentació en l'àmbit del:

Organitza:

Amb el patrocini de:

Es continua treballant en un inventari més complet i homologable sobre aquesta temàtica i amb l'objectiu de poder-lo posar a disposició dels investigadors de manera digital. Igualment es va encarregar un buidatge hemerogràfic en repositoris digitals per fer aflorar els conceptes periodístics sobre l'estiueig a la premsa general i local així com aspectes que puguin ajudar a detectar la sociologia dels estiuejants i la tipologia d'activitats comercials (pastisseries, transports, hotelaria, incipient marxandatge...) que apareixen o es veuen reforçats per l'existència de forasters a les poblacions amb colònia ja sigui d'interior o de mar.

Com a complement d'aquestes activitats, i en el marc del conveni entre la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, de la qual formem part, i la Universitat Autònoma de Barcelona, l'estudiant de cassà de la Selva Emma Coll ha dut a terme al centre d'Estudis Selvatans les seves pràctiques del grau d'Humanitats i està realitzant una base de dades sobre la publicació periòdica *L'Estiuada* (Sant Hilari Sacalm, 1908-1914), destacable per ser la de més llarga durada entre la premsa estiuenca del país i per la seva inspiració catalanista en funció del públic majoritari que visitava la població selvatana. Sota el guiatge de Narcís Figueras i seguint models establerts en l'estudi de publicacions periòdiques, l'estudiant buida i estructura en categories prèviament acordades els principals continguts, tant periodístics o literaris com comercials, de la revista. Els resultats, que sens dubte tindran interès per als investigadors, es podran consultar a l'Arxiu Comarcal de la Selva (i a la llarga en format digital a la xarxa) i la seva autora elabora un article que publicarem properament a *Quaderns de la Selva*.

Els treballs d'aquest projecte restaran oberts a recerques i reflexions futures dels diversos investigadors implicats i de les institucions i equipaments participants. Amb tot, està previst que pugui culminar aquesta fase en una jornada d'estudi a celebrar pròximament a Lloret de Mar i de la qual s'informarà oportunament. L'obertura a aportacions sobre altres espais territorials gironins, catalans, espanyols i europeus i l'anàlisi comparativa poden ajudar a perfilar les interpretacions sobre el fenomen a casa nostra, així com la intervenció enriquidora d'investigadors de fora que ja fa temps que hi ha reflexionat. Pensem que té interès de fer esforços en aquest sentit en una comarca que té una llarga trajectòria turística i que necessita estudiar la fase del que podem anomenar *prototurisme* (inici dels banys de mar,

termalisme, estiueig familiar o elitista...), etapa anterior al turisme de masses, així com posar en valor el patrimoni restant d'aquella etapes inicials, el qual pot ser objecte de promoció i de nous atractius –més enllà del sol i la platja– en poblacions que o bé han entrat en decadència pel que fa a la seva capacitat d'atracció antiga vinculada a l'aigua i a la salut o bé en aquelles que, dins de la seva vigència com a destinacions turístiques globals, volen superar el seu encasellament i diversificar la seva oferta.

En definitiva, hom arriba a la conclusió que la temàtica té un gran potencial i que especialment la comarca de la Selva necessita explicar-se adequadament a si mateixa des del fenomen turístic incipient que va viure i projectar-se enfora des d'aquesta realitat que l'ha configurada. Només una bona recerca en aquest sentit i una bona divulgació poden ser la base sòlida per a noves ofertes i per a l'eventual cristallització d'un o diversos espais interpretatius que donin a conèixer als de casa i als visitants ocasionals la història i el patrimoni de les arrels del fenomen turístic a la muntanya, al pla i a la costa en el marc de l'espai històric selvatà.